

УДК 911.3

Денисик Б.Г.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Правило тріади у пізнанні рекреаційних осередків

Розглянуто проблему використання правила тріади у процесі досліджень рекреаційних осередків; зазначено, що рекреаційні осередки – цілісні природно-господарські утворення, що дає можливість у процесі їх пізнання застосовувати як класичні, так і специфічні підходи і методи, серед яких і правило тріади. Це правило – своєрідна основа подальшого конструктивно-географічного пізнання рекреаційних осередків, а також систематизації накопичених знань про них. У процесі дослідження рекреаційних осередків правило тріади можна використовувати як у вузькому (поділ осередку), так і широкому (поділ осередків) значенні. Використовуючи останнє, рекреаційні осередки поділені на мікро-, мезо- і макроосередки, а також наведена їх коротка характеристика, зокрема для території Середнього Побужжя. Зазначено також, що хоча правило тріади почали використовувати у ландшафтознавчих дослідженнях, однак поки що мало, а перспективи значні.

Ключові слова: антропогенний ландшафт, пізнання, правило тріади, рекреаційний осередок, Середнє Побужжя, сучасний стан.

Денисик Б. Правило триады в познании рекреационных микроочагов. Рассмотрена проблема использования правила триады в процессе исследований рекреационных микроочагов; указано, что рекреационные микроочаги – цельные природно-хозяйственные образования, что дает возможность в процессе их познания применять как классические, так и специфические подходы и методы, среди которых и правило триады. Это правило – своеобразная основа дальнейшего конструктивно-географического познания рекреационных микроочагов, а также систематизации накопленных знаний о них. В процессе исследования рекреационных микроочагов правило триады можно использовать как в узком (разделение очага), и к и широком (разделение очагов) смысле. Используя последнее, рекреационные очаги разделены на микро-, мезо- и макроочаги, а также приведена их краткая характеристика, в частности для территории Среднего Побужья. Отмечено также, что хотя правило триады начали использовать в ландшафтоведческой исследованиях, однако пока мало, а перспективы значительны.

Ключевые слова: антропогенный ландшафт, познания, правило триады, рекреационный очаг, Среднее Побужье, современное состояние.

B. Denysyk. Rule of the triad in the knowledge recreational centers. In constructive geography and landscape unsolved problem is the division of the whole into parts. Hence – biased in the issues of typology, periodization, inconsistency in the division of natural objects, landscapes, historical events and, in general, natural and social processes and phenomena. This encourages wider use of the rules triad. The problem of using the rules of the triad in research recreational centers; stated that recreational centers – whole natural and economic formation that enables the process to apply their knowledge of both traditional and specific approaches and methods, including the rule triad. This rule - a kind of foundation for further structural and geographical knowledge recreational centers and systematization of knowledge about them. In the study, recreation centers usually triad can be used in narrow (cell division), and wide (separation of cells) sense. Recreational centers are divided into micro, meso and macrocenters and given them a brief description, including the Middle Bug region. It is indicated also that although the rule triad started to use in landscape science research, but so far few and significant prospects.

Keywords: anthropogenic landscape, knowledge, usually triad, recreation center, Middle Pobuzhya, modern state.

Наявність проблеми. В умовах нестабільного навколишнього середовища та зростаючих впливів на нього людського суспільства, активно зароджуються і розвиваються антропогенні осередки, серед яких постійно зростає роль та значимість рекреаційних. Рекреаційні осередки – цілісні природно-господарські утворення. Їх функціонування зумовлене як природними, так і соціально-історичними чинниками. Це дає можливість у процесі їх пізнання

використовувати як класичні, так і специфічні підходи (принцип адаптації, методи порівняння, натуральних аналогів та кінцевих результатів тощо), серед яких і правило тріади. Правило тріади давно використовується у наукових пошуках, особливо суспільних наук; географи-природники, зокрема ландшафтознавці, застосовують його недостатньо. Це затрудняє вирішення окремих завдань у процесі класифікації антропогенних осередків, їх поділу на групи, при розробці заходів раціонального використання тощо.

Аналіз попередніх досліджень. Дослідження сутності антропогенних осередків, зокрема і рекреаційних, були розпочаті В.С. Залетаєвим [5] та Н.М. Новіковою [6]. Зокрема це стосувалось рекреаційних осередків у прибережних смугах морів та басейна річкових систем, де їх формування відбувається найбільш активно.

Зародження й функціонування рекреаційних осередків на прикладі окремого регіону – Поділля, частково розглянуто у монографії Г.І. Денисика, М.О. Шмагельської та Л.І. Стефанкова [4]. Однак, у цих дослідженнях правило тріади не використовували, хоча увага ландшафтознавців до нього зростає [1, 2, 4, 6]. Немає публікацій і щодо застосування правила тріади у пізнанні рекреаційних осередків.

Мета дослідження – в розглянути і обґрунтувати можливості використання правила тріади у процесі пізнання рекреаційних осередків.

Результати дослідження. У конструктивній географії та ландшафтознавстві не вирішеною проблемою є поділ цілого на частини. Звідси – необ'єктивність у процесі вирішення питань типології, періодизації, узгодженість у поділі природних об'єктів, ландшафтних комплексів, історичних подій і, загалом, природних та суспільних процесів і явищ. Це спонукає ширше використовувати можливості, правила тріади. Застосування правила тріади в конструктивно-географічних, ландшафтознавчих, історико-географічних та інших причетних до них науках, дослідженнях, потребує короткого розгляду феномену числа три.

Число три наші предки активно використовували здавна. У слов'ян був Ідол Триглав, якого окремі дослідники вважають найвеличнішим божеством, що зображувався з трьома головами: небо, земля, пекло. Сонце, повітря, вода – це триєдина сила, що лежить в основі буття. Людина, простір, час – це триєдина суть нашого космічного існування. Тризуб подібний до верхівки хлібного колосі. У ньому визнають троїсту землеробську силу, що рівнозначне весні, літові та осені, які відповідають сіянню, збиранню та приготуванню плодів землі. Рослини тройзілля, триніжок, трійник, вила-трійчаки, батіг-трійчатка, дошка-трицалівка (тридюймівка) – це лише невеликий перелік у довкіллі предметів та явищ, основою і природою яких є троїстість і триєдність [2].

Правило тріади – своєрідна основа процесу детального конструктивно-географічного пізнання будь-якого природного або суспільного об'єкту. Воно дає можливість розділити ціле на тісно взаємопов'язані між собою частини. Зокрема у географії, правило тріади виходить з того, що «властивості географічного об'єкту змінюються у відповідному напрямі від однієї його зовнішньої межі до іншої, і це дозволяє розрізняти в об'єкті три частини – середню, з найбільш характерними для нього ознаками, та дві бокові, що знаходяться під впливом і мають окремі риси суміжних об'єктів» [8, с. 91].

Природні тріади надзвичайно різноманітні. Ф.М. Мільков виділяє тріади масштабні, розмірні, екологічні, вузькокомпонентні, ландшафтні, зональні та інші [8]. Зокрема, у процесі дослідження натуральних ландшафтів заплавного типу місцевостей, часто використовують дві заплавні тріади: *вертикальну* – низька,

середня і висока заплави та *горизонтальну* – прирічищна, центральна і притерасна мікрозона. Широко використовують правило тріади і в дослідженнях антропогенних ландшафтів: власне антропогенні ландшафти, ландшафтно-інженерні й ландшафтно-техногенні системи [3,5], антропогенні мікро-, мезо- і мікроосередки [4], стадії розвитку антропогенних ландшафтів – рання, зріла і стабільна [3] тощо.

Для конструктивно-географічних і конструктивно ландшафтознавчих досліджень цікавими є часові тріади. Досвід показує, що реальне пізнання сучасних природних компонентів та ландшафтних комплексів, зокрема й рекреаційних, можливе через виділення просторово-часових «зрізів» їх формування та складання відповідної низки карт. Таких «зрізів» може бути багато, однак обов'язковими з них є три: натуральних, періоду корінних змін та сучасних ландшафтних комплексів. Зовнішнім межам часових тріад тут відповідають крайні карти часових зрізів, а карта корінних змін, хоча і не є «типовим ядром», однак добре передає стан об'єкту на «переломній» (від натуральної до антропогенної) стадії його розвитку.

Використання правила тріади у процесі пізнання рекреаційних осередків розглядаємо як один із важливих методологічних підходів систематизації накопичених знань. Його можна використовувати як у вузькому (поділ на три складових рекреаційного осередку), так і у широкому (поділ рекреаційних осередків) значенні. Зокрема, уже перший поділ рекреаційних мікроосередків на мікро-, мезо- і мікроосередки дає відповідну уяву про їх розмірність, частково послідовність формування, розвиток тощо.

Рекреаційний мікроосередок – це антропогенний осередок, що формується під впливом одного виду рекреаційної діяльності людей у межах одного, рідко двох, природних (натуральних, натурально-антропогенних або аетропогенних) ландшафтних комплексів рангу фацій або урочища [1]. До рекреаційних мікроосередків відносяться стихійно сформовані та спеціально оформлені місця для рибної ловлі на берегах річок, ставків та водосховищ; так звані «лягушатники» – невеликі 50-70 м² піщані пляжі приурочені до випуклих частин річища з піщаними берегами; окремо розташовані пункти обслуговування рекреантів (буфети, кафе, станції водних засобів плавання і контролю); готелі для рекреантів і окремі будівлі санаторних закладів з належними їм територіями; табори і бази відпочинку та польових практик тощо. Крім названих, у межах Середнього Побужжя, до своєрідних рекреаційних мікроосередків відносяться *копанки*. Приурочені, переважно, до заплавного, рідше надзаплавно-терасового типів місцевостей, форма переважно прямокутна або округла, площа 50-120 м², глибини 1,5-2 м. Копанки – рекреаційна окраса будь-якого господарства або садиби. Їх використовують для тимчасового відпочинку після робочого дня, частково купання або інших водних процедур, розведення і ловлі риби, вирощування оригінальних видів водного-болотних рослин і тварин.

Рекреаційний мезоосередок – сукупність рекреаційних мікроосередків або окремо розбудований рекреаційний осередок, що сформувався під впливом двох і більше видів рекреаційної діяльності людей у межах двох і більше урочищ одного типу місцевостей. Рекреаційні мезоосередки формують окремі табори і бази відпочинку, санаторні комплекси, території, що відведені для організації традиційних народних свят, садово-паркові комплекси, музеї під відкритим небом тощо. Якщо рекреаційні мікроосередки формуються, здебільшого, стихійно, то рекреаційні мезоосередки, переважно, цілеспрямовано. Вони охоплюють значні

ділянки заплавного, надзаплато-терасового, інколи й схилового типів місцевостей. У межах Середнього Побужжя до таких відносяться бази відпочинку медичного і політехнічного університетів сформовані на лівобережній частині Ладижинського водосховища, рекреаційний комплекс розбудований на базі Коло-Михайлівського лісу у Вінницькому районі, Немирівський і Печеро-Сокілецький рекреаційні мезоосередки та інші. Перспективними для розширення площ є рекреаційні мезоосередки, що функціонують на притоках Південного Бугу: Десенці – Турбівський, Рів – Барський і Браїлівський, Сільниці – Тульчинський і Тиманіський, Устя-Ободівський та ін. Ландшафтна структура рекреаційних мезоосередків приурочених до долини Південного Бугу оригінальніша і складніша у порівнянні з подібними, що формуються на його притоках.

Рекреаційний макроосередок – поєднання рекреаційних мікро- і мезоосередків, що сформувалися у процесі рекреаційної діяльності зумовленої активним використанням відповідних природних рекреаційних ресурсів. У межах Поділля два рекреаційних макроосередки: Сатанівський у Хмельницький та Хмільникський у Вінницькій областях.

Сатанівський рекреаційний макроосередок розвивається на базі гідромінеральних ресурсів в околиці м. Сатанів, що за схемою фізико-географічного районування належать до Товтрового району Західноподільської області зони широколистяних лісів [3]. Тут розвідане Збручанське родовище мінеральних вод подібних як за складом води, так і за лікувальною та біологічною дією до води джерела «Нафтуса».

Основою формування Сатанівського рекреаційного макроосередку, крім лікувальних вод, є й унікальні ландшафти, зокрема букових лісів Подільських Товтр, а також долини річки Збруч, що перетинає Товтрову грядку, де формується оригінальне поєднання ландшафтних комплексів і сприятливих до рекреації мікрокліматичних умов.

Хмільникський рекреаційний макроосередок територіально приурочений до західної околиці одноіменного міста. Уже майже 80 років розвивається на базі радонових вод з докембрійських гранітів, пегматитів і гнейсів. Мінералізація радонових вод близько 2,5-8 г/л, вміст радону від 50 до 1800 еман/л [10]. Загальні запаси радонових і вуглекислорадонових вод становить понад 5,5 млн.л/добу, що цілком достатньо для приготування 10000 лікувальних ванн на день. У зв'язку з цим, макроосередок і м. Хмільник на його базі розвиваються бальнеологічний курорт, один із радонових курортів України. Тут діють 8 оздоровниць і планується будівництво ще трьох санаторних комплексів. Загальний обсяг мінеральної радонової води, яку використовують санаторно-курортні заклади у вигляді ванн, басейнів і зрошувальних, щодоби сягає майже 1,5 тис. м³ [3]. Щорічно у Хмільникському рекреаційному макроосередку оздоровлюється близько 50 тис. і є можливість приймати до 100 тис. осіб [10].

Висновок. Використання правила тріади у ландшафтознавчих дослідженнях хоча й розпочато у другій половині ХХ ст., однак поки що не знайшло широкого застосування у сучасних вишукуваннях. Це стосується й процесу пізнання рекреаційних осередків, що інтенсивно формуються й функціонують у структурі сучасних ландшафтів. Разом з тим, правило тріади дає можливість значно глибше пізнати суть досліджуваних об'єктів, зокрема рекреаційних осередків, краще зрозуміти їх структуру, картографувати, здійснити порівняльний аналіз, розробити заходи щодо раціонального використання.

1. Денисик Б.Г. Мозаїчність ландшафту та різноманіття рекреаційних мікроосередків / Б.Г. Денисик // Наукові записки ВДПУ. Серія: Географія, – 2016. – Вип. 28. – №1-2. – с. 38-42.
 2. Денисик Г.І. Правило тріади в історико-географічних дослідженнях / Г.І. Денисик, Л.І. Стефанков // Історична географія: початок ХХІ сторіччя. – Вінниця: ПП «Видавництво «Теза», 2007. – с. 117-119.
 3. Денисик Г.І. Рекреаційні ландшафти поділля / Г.І. Денисик, В.М. Воловик. – Вінниця: ПП «Едельвейс і К», 2009. – 206 с.
 4. Денисик Г.І. Мікроосередкові процеси в антропогенних ландшафтах: монографія / Г.І. Денисик, М.О. Шмагельська, Л.І. Стефанков. – Вінниця: ПП «Едельвейс і К», 2010. – 212 с.
 5. Залетаев В.С. Микроочаговые экологические кризисы как индикаторы трендов измененной среды / В.С. Залетаев // Микроочаговые процессы – индикаторы дестабилизированной среды. – М.: РАСХН, 2000. – с. 8-9.
 6. Микроочаговые процессы – индикаторы дестабилизированной среды / [Под ред. Н.М. Новиковой]. – Москва: РАСХН, 2000. – 193 с.
 7. Мильков Ф.Н. Долинноречные ландшафтные системы / Ф.Н. Мильков // Изв. Всесоюз. Геогр. о-ва, 1978. – Т. 110. – Вып. 4. – с. 289-296.
 8. Мильков Ф.Н. Правило трады в физической географии / Ф.Н. Мильков // физическая география: учение о ландшафте и географическая зональность. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1986. – с. 91-103.
 9. Новицкий Г.А. Курорт Хмельник и его лечебные свойства / Г.А. Новицкий. – Киев: Госметиздат, 1962. – с. 27-32.
 10. Хмільник – місто курорт. Офіційний сайт міста. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hmilnyk.osp-ua.info>.
-
1. Denisik B.G. Mozayichnist landshaftu ta riznomanittya rekreatsiynih mikrooseredkiv / B.G. Denisik // Naukovi zapiski VDPYU. Seriya: Geografiya, – 2016. – Vip. 28. – №1-2. – s. 38-42.
 2. Denisik G.I. Pravilo triadi v istoriko-geografichnih doslidzhenniyah / G.I. Denisik, L.I. Stefankov // Istorichna geografiya: pochatok XXI storichchya. – Vinnitsya: PP «Vidavnitstvo «Teza», 2007. – s. 117-119.
 3. Denisik G.I. Rekreatsiyni landshafti podillya / G.I. Denisik, V.M. Volovik. – Vinnitsya: PP «Edelveys i K», 2009. – 206 s.
 4. Denisik G.I. Mikrooseredkovi protsesi v antropogennih landshaftah: monografiya / G.I. Denisik, M.O. Shmagelska, L.I. Stefankov. – Vinnitsya: PP «Edelveys i K», 2010. – 212 s.
 5. Zaletaev V.S. Mikroochagovye ekologicheskie krizisy kak indikatory trendov izmenennoy sredy / V.S. Zaletaev // Mikroochagovye protsessy – indikatory destabilizirovannoy sredy. – M.: RASHN, 2000. – s. 8-9.
 6. Mikroochagovye protsessy – indikatory destabilizirovannoy sredy / [Pod red. N.M. Novikovoy]. – Moskva: RASHN, 2000. – 193 s.
 7. Milkov F.N. Dolinnorechnye landshaftnye sistemy / F.N. Milkov // Izv. Vsesoyuz. Geogr. o-va, 1978. – T. 110. – Vyp. 4. – s. 289-296.
 8. Milkov F.N. Pravilo trady v fizicheskoy geografii / F.N. Milkov // fizicheskaya geografiya: uchenie o landshafte i geograficheskaya zonalnost. – Voronezh: Izd-vo VGU, 1986. – s. 91-103.
 9. Novitskiy G.A. Kurort Hmelnik i ego lechebnye svoystva / G.A. Novitskiy. – Kiev: Gosmetizdat, 1962. – s. 27-32.
 10. Hmilnik – misto kurort. Ofitsiyniy sayt mista. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://hmilnyk.osp-ua.info>.

Подано до редакції 09.09.2016

Рецензент – кандидат географічних наук О.М. Вальчук